

A középkori pápai delegált bíróság nemzetközi és magyar kutatástörténete*

Barabás Gábor

Tanulmányunk a középkori pápaság egy, a 11. századtól kezdődő reformok időszakában kialakult, jelentős jogi intézményének, a delegált joghatóság-
nak és bíraskodásnak a kutatástörténetét járja körül. A historiográfiai ösz-
szefoglaló elkészítését indokolja egyrészt, hogy a téma kutatása –
viszonylag hosszú története mellett is – különösen kurrensnek tekinthető
az utóbbi években a nemzetközi medievisztikában. Arról sem feledkezhe-
tünk meg továbbá, hogy a magyar történettudomány is egyre nagyobb
figyelmet szentel a pápai delegálások rendszerének, az számos munkában
jelenik meg, ha csak érintőlegesen módon is, azonban részletes kutatástörté-
neti összefoglalás magyar nyelven mindeddig nem látott napvilágot.

A pápai küldöttbíróság a középkori pápaság egyik fontos jogi intéz-
ménye volt. Kialakulása a 11. század utolsó harmadában kezdődő gregorián
időszakhoz, a pápaság reformjaihoz köthető.¹ A rendszer alapját egyes
peres felek bizonyos esetekben, jellemzően valamilyen fokú ítélet után, a
római Szentszékhez történő fordulása jelentette, amely kezdetben azzal a
céllal történt, hogy a pápai tekintély erősítse meg az adott ügyben koráb-
ban született döntést, vagy éppen ellenkezőleg, másítsa meg azt.² A kül-
döttbíróság létrejött egyrészt az Apostoli Szentszék növekvő univerzális
hatalmához, illetve igényeihez kapcsolódott, de a kezdeményezés a peres-
kedők oldaláról érkezett, a delegált bíróság igénybe vétele ugyanis lehető-
séget biztosított a rendes bírói szintek kikerülésére.³ A rendszer
létrejöttkor találkozott tehát egymással a pápasághoz forduló egyházak,
egyháziak, illetve a tekintélyét növelni kívánó római Szentszék érdeke.⁴

* A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj (BO/00148/17/2) támogatásával készült.

¹ SWEENEY, JAMES ROSS: Innocent III., Canon Law and Papal Judges Delegate in Hungary. In: Popes, Teachers, and Canon Law in the Middle Ages. Ed.: Sweeney, James Ross – Chodrow, Stanley. Ithaca – New York, 1989. 26–51. p. (továbbiakban: SWEENEY, 1989.) 26. p.

² BARABÁS GÁBOR: A pápai kiküldött bíraskodás Magyarországon a kezdetektől a 13. század közepéig. In: *Történelmi Szemle*, 2013. 2. sz. 175–199. p. (továbbiakban: BARABÁS, 2013.) 175. p.

³ BARABÁS, 2013. 175–176. p. (további irodalommal)

⁴ MÜLLER, HARALD: Entscheidung auf Nachfrage. Die delegierten Richter als Verbindungsglieder zwischen Kurie und Region sowie als Gradmesser päpstlicher Autorität. In: Römische Zentrum und kirchliche Peripherie. Das universale Papsttum als Bezugspunkt der Kirchen von den Reformpäpsten bis zu Innozenz III. Hrsg.: Johrendt, Jochen – Müller, Harald. Berlin – New York, 2008. 108–131. p. (továbbiakban: MÜLLER, 2008.) 109–110. p.; BRUNDAGE, JAMES: Church Courts, Civil Procedure, and the Professionalization of Law. In: Brundage, James: *The Medieval Origins of the Legal Profession: Canonists, Civilians, and Courts*. Chicago – London, 2008. 126–163. p. (továbbiakban: BRUNDAGE, 2008.) 126–127. p.

Fontos adalék továbbá az intézménnyel kapcsolatban, hogy maguk a ki-rendelt bírók is nagyrészt a helyi egyháziak közül kerültek ki,⁵ míg az egyre növekvő számú és területileg egyre kiterjedtebben megjelenő delegálások hozzájárultak a 12. századtól a kánonjog elterjedéséhez a nyugati kereszténység régióiban.⁶

Ahogy az korábban is említettük, a küldöttbírók kutatása viszonylag hosszú múltra tekint vissza, amint az egyebek mellett a jeles olasz egyháztörténész, Agostino Paravicini Bagliani által a 13. századra vonatkozóan összeállított, bár teljesnek nem mondható bibliográfia alapján is látszik.⁷ A pápai delegált bíróság a 20. század utolsó harmadáig elsősorban az Apostoli Székkel, a pápai udvar bíróságaival, illetőleg a kánonjog különböző aspektusaival kapcsolatban – utóbbi jellemzően jogtörténészek tollából, amely vállalkozások közül George G. Pavloff monográfiája emelhető ki⁸ – jelent meg a kutatásban.⁹ Mindazonáltal olyan ellenpélda is akad a 20.

- ⁵ Vö.: SCHRÖR, MATTHIAS: *Metropolitengewalt und papstgeschichtliche Wende*. Husum, 2009. (Historische Studien 494). 129–137. p.; HAGENEDER, OTHMAR: *Die geistliche Gerichtsbarkeit in Ober- und Niederösterreich. Von den Anfängen bis zum Beginn des 15. Jahrhunderts*. Graz, 1967. (továbbiakban: HAGENEDER, 1967.) 27. p.; HERDE, PETER: *Audientia litterarum contradictarum. Untersuchungen über die päpstlichen Justizbriefe und die päpstliche Delegationsgerichtsbarkeit vom 13. bis zum Beginn des 16. Jahrhunderts*. I–II. Tübingen, 1970. (továbbiakban: HERDE, 1970.) I. 22. p.; FALKENSTEIN, LUDWIG: *Appellationen an den Papst und Delegationsgerichtsbarkeit am Beispiel Alexanders III. und Heinrichs von Frankreich*. In: *Zeitschrift der Kirchengeschichte*, 1986. 36–65. p. (továbbiakban: FALKENSTEIN, 1986.) 37–39. p.; DUGGAN, CHARLES: *Papal Judge Delegate and the Making of the „New Law” in the Twelfth Century*. In: *Decretals and the creation of „new law” in the twelfth century. Judges, judgements, equity, and law*. Ed.: Duggan, Charles. Aldershot – Brookfield – Singapore – Sydney, 1998. 172–199. p. (továbbiakban: DUGGAN, 1998.) 176., 194–195. p.
- ⁶ KÉRY, LOTTE: *Dekretalenrecht zwischen Zentrale und Peripherie*. In: *Römisches Zentrum und kirchliche Peripherie. Das universale Papsttum als Bezugspunkt der Kirchen von den Reformpäpsten bis zu Innozenz III.* Hrsg.: Johrendt, Jochen – Müller, Harald. Berlin – New York, 2008. 19–45. p. (továbbiakban: KÉRY, 2008.)
- ⁷ PARAVICINI BAGLIANI, AGOSTINO: *Il papato nel secolo XIII. Cent’anni di bibliografia*. (1875–2009) Firenze, 2010. (Collana Millennio Medievale 83 – Sottocollana Strumenti e Studi, n. s. 23) 372–374. p.
- ⁸ PAVLOFF, GEORGE G.: *Papal Judge Delegates at the Time of the Corpus Iuris Canonici*. Washington, 1963.
- ⁹ A teljesség igénye nélkül: CONRAD, HERMANN JOSEF: *Die iurisdictio delegata im römischen und kanonischen Recht*. Köln, 1930.; WATT, JOHN A.: *The Theory of Papal Monarchy in the Thirteenth Century. The Contribution of the Canonists*. New York, 1965. 92–105. p.; MORRIS, COLIN: *The Papal Monarchy The Western Church from 1050 to 1250*. Oxford, 1989. 571–576. p.; MOORE, JOHN C.: *Pope Innocent III. (1160/61–1216) To Root Up and to Plant*. Leiden–Boston, 2003. 37., 185. p. A nunciusok és prokurátorok közötti különbséget elemezte, amellyel kapcsolatban utóbbiak a bírói eljárásokban játszott szerepére is kitért: QUELLER, DONALD E.: *Thirteenth-Century Diplomatic Envoys: Nuncii and Procuratores*. In: *Speculum*,

század közepéről, mint Ángel Rodríguez González 1965-ös tanulmánya, amelyben a legátusok mellett a delegált bírók 11–12. századi tevékenységét is vizsgálta a compostelai egyházmegyét illetően, mintegy a későbbi területi jellegű esettanulmányok előfutáraként.¹⁰

A kiváló osztrák történész, III. Ince regisztrum-köteteinek kiadója, Othmar Hageneder 1967-es, az alsó- és felső-ausztriai egyházi bíraskodásról írt monográfiájában ugyancsak érintette a pápai delegált bíróság témakörét, a lokális helyzet feldolgozása mellett egy tágabb, intézménytörténeti keretbe helyezve azt.¹¹ A szentszéki delegáltak által lefolytatott eljárások szerepe, bár mellékesen, de megjelent Klaus Ganzer német történész a 13. századi püspökválasztásokat feldolgozó, egy évvel később kiadott nagyszabású munkájában is.¹²

A 20. század közepén azonban megváltozott az eddigiekben felvázolt helyzet. Ebben szerepet játszott Petere Herde 1970-es monumentális munkája,¹³ amely a pápai kancellária által kiállított okleveleken, illetőleg a III. Ince pontifikátusától kezdve a delegálásokat kezelő intézményhez, az *audientia litterarum contradictarum*hoz kapcsolódó egyéb forrásokon keresztül vizsgálta a kiküldött bíróság tematikáját. A kétkötetes munka alapvető jelentőségű volt a későbbi vizsgálódások számára, ám a továbblépéshez az is kellett, hogy a kutatás fókusza az egyház római központjáról annak régióira helyeződjön át.¹⁴ Jane Sayers a következő évben, 1971-ben kiadott könyve¹⁵ volt az egyik első kísérlet arra, hogy egy adott területre, a canter-

1960. Nr. 2. 196–213. p., 202–210. p. A pápai kápolna történetét bemutató klasszikus munkájában a káplánok delegált bírói tevékenységét érintette: ELZE, REINHARD: Die päpstliche Kapelle im 12. und 13. Jahrhundert. In: *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Kanonistische Abteilung*, 1950. 145–204. p., 183–184. p. A kutatástörténettel kapcsolatban vö.: MÜLLER, HARALD: Päpstliche Delegationsgerichtsbarkeit in der Normandie (12. und frühes 13. Jahrhundert). Bonn, 1997. (továbbiakban: MÜLLER, 1997.) 1–2. p.; MÜLLER, 2008. 112–113. p.; Uő: Generalisierung, dichte Beschreibung, kontrastierende Einzelstudien? Stand und Perspektiven der Erforschung delegierter Gerichtsbarkeit des Papstes im Hochmittelalter. In: *Rom und die Regionen: Studien zur Homogenisierung der lateinischen Kirche im Hochmittelalter*. Hrsg.: Johrendt, Jochen – Müller, Harald. Berlin – Boston, 2012. 145–156. (továbbiakban: MÜLLER, 2012.) 147–148.; OTT, JOHN S.: Men on the Move. Papal Judges-Delegate in the Province of Reims in the Early Twelfth Century. In: *The Use of Canon Law in Ecclesiastical Administration, 1000–1234*. Ed.: Eichbauer, Melodie H. – Summerlin Danica. Leiden–Boston, 2019. (Medieval Law and Its Practice, 26.) 23–50. p. (továbbiakban: OTT, 2019.) 24. p.

¹⁰ RODRÍGUEZ GONZÁLEZ, ÁNGEL: Legados y jueces apostólicos en la diócesis Compostelana. (siglos XI y XII) In: *Compostellanum*, 1965. 713–738. p.

¹¹ HAGENEDER, 1967. 30–68. p.

¹² GANZER, KLAUS: Papsttum und Bistumbesetzungen der Zeit von Gregor IX. bis Bonifaz VIII. Ein Beitrag zur Geschichte der päpstlichen Reservationen. Köln – Graz, 1968. passim.

¹³ HERDE, 1970.

¹⁴ MÜLLER, 2012. 155–156. p.

¹⁵ SAYERS, JANE E.: *Papal Judges Delegate in the Province of Canterbury, 1198–1254. A Study in Ecclesiastical Jurisdiction and Administration*. Oxford, 1971. (Oxford Historical Monographs)

buryi egyháztartományra koncentrálna monografikus keretek között dolgozza fel a pápai kiküldött bírósággal kapcsolatban – pápai és helyi oldalról – rendelkezésre álló forrásokat, elemezve a rendszer gyakorlati működését a III. és IV. Ince pápák pontifikátusai által határolt időszakban (1198–1254).¹⁶ Sayers munkája természetesen nem állt előzmények nélkül, így nem feledkezhetünk meg az angliai vonatkozású korábbi, alapvető jelentőségű oklevélkiadásokról,¹⁷ illetve Robert Brentano Yorkot görcső alá vevő rövidebb időszakra koncentrálna feldolgozásáról,¹⁸ ahogyan F. Donald Logan 1967-es, egy delegált bírói formuláriumot elemző tanulmányáról sem.¹⁹

Richard Antone Schmutz 1966-ban nyújtotta be doktori értekezését, amelyben a delegált bírók – valamint a legátusok és nunciosok – a pápai reprezentációban és diplomáciában betöltött szerepével foglalkozott.²⁰ 1972-ben ugyanezen témában megjelent egy rövidebb összefoglaló tanulmánya is.²¹ Knut Wolfgang Nörr 1982-es, a kialakuló kánonjog intézményi alapjaival kapcsolatban a delegált bíróságot is érintő esszéje²² után Ludwig Falkenstein 1986-ban megjelent tanulmányát kell kiemelnünk, amelyben III. Sándor pápához kapcsolódva adott egy kompakt összefoglalást a pápai delegált joghatóság rendszerének kialakulásáról és jellegzetességeiről.²³

1985-ben a krakkói jogászprofesszor, Waclaw Uruszcak a korábbi kutatásokhoz hasonlóan, de nagyobb hangsúlyt fektetve a delegált bíróságokra, a kánonjog eljárásjogi oldaláról közelítve foglalkozott a reimsi diocézist illetően, a 12. század második felére koncentrálna a rendszer működésével.²⁴ Dietrich Lohrmann nevét nem kizárólag a franciaországi

¹⁶ MÜLLER, 1997. 2. p.

¹⁷ The letters of Pope Innocent III (1198–1216) concerning England and Wales. A calendar with an appendix of texts. Ed.: Cheney, Christopher R. – Cheney, Mary G. Oxford, 1967.; CHENEY, CHRISTOPHER R. – CHENEY, MARY G.: The letters of Pope Innocent III. Additions and corrections. In: *Bulletin of the Institute of Historical Research*, 1971. 98–115. p.; SAYERS, JANE E.: A Judge Delegate Formulary from Canterbury. In: *Bulletin of the Institute of the Historical Research*, 1962. 198–211. p.

¹⁸ BRENTANO, ROBERT: York Metropolitan Jurisdiction and Papal Judges Delegate, 1279–1296. Berkeley, Ca., 1959.

¹⁹ LOGAN, F. DONALD: An Early Thirteenth-Century Papal Judge-Delegate Formulary of English Origin. In: *Studia Gratiana, Collectanea Stephani Kuttner*, 1967. 73–87. p.

²⁰ SCHMUTZ, RICHARD A.: The Foundation of Medieval Papal Representation. PhD. Dissertation, University of South California, 1966. 98–109. p.

²¹ SCHMUTZ, RICHARD A.: Medieval papal representatives: legates, nuncios and judges-delegate. In: *Post scripta. Essays on Medieval Law and the Emergence of the European State in Honor of Gaines Post*. Ed.: Strayer, Joseph R. – Queller, Donald. Rome, 1972. 441–463. p., 460–463. p.

²² NÖRR, KNUT WOLFGANG: Institutional Foundations of the New Jurisprudence. In: *Renaissance and Renewal in the Twelfth Century*. Ed.: Benson, Robert L. – Constable, Giles. Cambridge, 1982. 324–338. p.

²³ FALKENSTEIN, 1986.

²⁴ URUSZCZAK, WACLAW: Les juges délégués du pape et la procédure romano-canonique à Reims dans la seconde moitié du XIIe siècle. In: *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis*, 1985. 27–41. p.

pápai oklevelek nagy jelentőségű kiadásai miatt kell megemlítenünk,²⁵ hanem az 1980-as nemzetközi kánonjogi konferencián előadott, ám csak 1985-ös dátummal publikálásra került tanulmánya miatt is, amelyben a pápai privilégiumok és a delegált bíróság kapcsolódását vizsgálta Észak-Franciaországban a pápai reformok időszakában.²⁶ Lohrmann a későbbiekben további publikációkban is érintette a kérdést.²⁷ 1988-ban jelent meg Antonio Padoa Schioppa tanulmánya, amelyben az *apellatione remota* záradék előfordulásait vizsgálta III. Sándor dekretáisaiban,²⁸ míg Katharine Christensen 1990-es munkájában egy III. Sándor pápának küldött bírói jelentést elemzett.²⁹ Az amerikai James Ross Sweeney 1989-ben publikálta a III. Ince alatti magyarországi helyzetről írt munkáját, amelyről választott témája okán alább a magyar helyzettel kapcsolatban részletesen szólnunk.³⁰

A szentszéki küldöttbíróság kutatásának egy új szakasza az 1990-es évek második felében kezdődött, ez az utóbbi évtizedekben elsősorban, de nem kizárólagosan, Harald Müller német történész nevével fémjelezhető. Müller a 12. és korai 13. századi normandiai helyzetet feldolgozó monográfiája³¹ 1997-ben látott napvilágot, de az immáron aacheni professzor – mint arra alább részletesen kitérünk – azóta is folyamatosan publikál a téma különböző aspektusait érintve.³² Müller nagyszabású könyve nem-

²⁵ Pl. Papsturkunden in Frankreich. Bd. 8: Diözese Paris: 1: Urkunden und Briefsammlungen der Abteien Sainte-Geneviève und Saint-Victor. Hrsg.: Lohrmann, Dietrich. Berlin, 1989.

²⁶ LOHRMANN, DIETRICH: Papstprivileg und päpstliche Delegationsgerichtsbarkeit im nördlichen Frankreich zur Zeit der Kirchenreform. In: Proceedings of the Sixth International Congress of Canon Law Berkeley, California, 28 July – 2 August 1980. Ed.: Kuttner, Stephan – Pennington, Kenneth. Città del Vaticano, 1985. (Monumenta Iuris Canonici Series C. Subsidia 7.) 535–550. p.

²⁷ LOHRMANN, DIETRICH: Art. Juges délégués. In: Dictionnaire historique de la Papauté. Ed.: Levillain, Philippe. Paris, 1994. 978–979. p.

²⁸ PADOA SCHIOPPA, ANTONIO: La delega <apellatione remota> nelle decretali di Alessandro III. In: Renaissance du pouvoir législatif et la genèse de l'État. Ed.: Gouron, André – Rigaudie, Albert. Montpellier, 1988. (Publications de la Société d'Histoire de Droit et des Institutions des Anciens Pays du Droit Écrit, 3.) 179–188. p.

²⁹ CHRISTENSEN, KATHERINE: „Rescriptum auctoritatis vestre”. A Judge Delegate's Report to Alexander III. In: The Two Laws. Studies in Medieval Legal History Dedicated to Stephan Kuttner. Ed.: Mayali, Laurent – Tibbets, Stephanie A. J. Washington, 1990. (Studies in Medieval and Early Modern Canon Law, 1.) 40–54. p.

³⁰ SWEENEY, 1989.

³¹ MÜLLER, 1997.

³² MÜLLER, HARALD: Die Urkunden der päpstlichen delegierten Richter. Methodische Probleme und erste Erkenntnisse am Beispiel der Normandie. In: Hundert Jahre Papsturkundenforschung. Bilanz – Methoden – Perspektiven. Akten eines Kolloquiums zum Hundertjährigen Bestehens der Regesta Pontificum Romanorum von 9.–11. Oktober 1996 in Göttingen. Hrsg.: Hiestand, Rudolf. Göttingen, 2003. 351–371. p. (továbbiakban: MÜLLER, 2003.); MÜLLER, 2008.; Uő: Gesandte mit beschränkter Handlungsvollmacht. Zur Struktur und Praxis päpstlich delegierter Gerichtsbarkeit. In: Aus der Frühzeit europäischer Diplomatie. Zum geistlichen und weltlichen Gesandtschaftswesen vom 12. bis zum 15. Jahrhundert. Hrsg.: Märkl, Claudia – Zey, Claudia. Zürich, 2008. 41–65. p.; MÜLLER, 2012.; Uő: Im Dienste der Zentralisierung? Zu Struktur und Praxis päpstlich delegierter Gerichtsbarkeit. In: Die

csak Sayers munkájához mérhető feldolgozásnak, de a kutatás irányát meghatározó programadó vállalkozásnak is tekinthető. Nem állt azonban egyedül ebben a tekintetben, szintén 1997-ben jelent meg egy másik hasonlóan jelentős monográfia. Paul Ferguson könyve ugyan nem egészében a küldöttbírók koncentrált, de az 1125 és 1286 között Skóciában járt pápai megbízottak között, a legátusok és nunciosok mellett a delegált bíróságot, illetve a helyi jellegzetességeket is részletesen elemezte, sőt, ez utóbbi volt a munka hangsúlyos része.³³

A 90-es években természetesen más jelentős, a pápai delegált bírósággal foglalkozó dolgozatok is megjelentek. A Salzburgi Egyetem teológia-professzora, Hans Paarhammer 1994-es tanulmányában³⁴ a salzburgi érseki tartomány 12–13. századi történetét illetően vette górcső alá a kiküldött bíróság megjelenését és működését. Warner Maleczek, a grazi, majd a bécsi egyetem professzora, a pápaság középkori történetének kiváló ismerője pedig 1997-ben publikált egy esettanulmányt a 12–13. századból.³⁵

A középkori kánonjog elismert kutatója, a londoni King's College professzora, Charles Duggan tollából először 1995-ben jelent meg egy összefoglaló cikk a kánonjog („új jog”) és a pápai delegált bíróság 12. századi összefüggéseiről, amelyben a jeles kutató a küldöttbírók rendszerének működését is részletekbe menően elemezte. Duggan tanulmánya három évvel később gyűjteményes kötetében is publikálásra került,³⁶ míg halála után 17 évvel egy 2016-os tanulmánykötetben megjelent egy posztumusz összefoglaló munkája a delegált bíróság elméletéről – nagy hangsúllyal a kánonjogi háttéren, valamint a felhasznált formulákon –, illetve gyakorlatának kialakulásáról és működéséről.³⁷

Ordnung der Kommunikation und die Kommunikation der Ordnungen. Zentralität: Papsttum und Orden im Europa des 12. und 13. Jahrhunderts. Hrsg.: Andenna, Cristina. Stuttgart, 2013. (Aurora - Schriften der Villa Vigoni Bd.1/2, 1.) 133–144. p.; UÓ: The Omnipresent Pope. Legates and Judges Delegate. In: A Companion to the Medieval Papacy. Growth of an Ideology and Institution. Ed.: Sisson, Keith – Larson, Atria A. Leiden–Boston, 2016. (továbbiakban: MÜLLER, 2016.) 199–219. p.

³³ FERGUSON, PAUL: Medieval Papal Representatives in Scotland. Legates, Nuncios and Judges-Delegate, 1125–1286. Edinburgh, 1997. (Publications of the Stair Society, 45.) 118–302. p.

³⁴ PAARHAMMER, HANS: Päpstlich delegierte Richter im mittelalterlichen Erzbistum Salzburg. Ein Beitrag zur Geschichte der geistlichen Gerichtsbarkeit des 12. und 13. Jahrhunderts. In: Iuri canonico promovendo. Festschrift für Heribert Schmitz zum 65. Geburtstag. Hrsg.: Aymans, Winfried. Regensburg, 1994. 729–767. p.

³⁵ MALECZEK, WERNER: Die Pieve Casorate im Streit mit der Zisterze Morimondo Ein Beitrag zur päpstlichen delegierten Gerichtsbarkeit unter Innocenz III. In: *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung*, 1997. 361–392. p.

³⁶ DUGGAN, CHARLES: Papal Judges Delegate and the Making of the „New Law” in the Twelfth Century. In: *Cultures of Power. Lordship, Status, and Process in Twelfth-Century Europe*. Ed.: Bisson, Thomas N. Philadelphia, 1995. 172–199. p.; DUGGAN, 1998.

³⁷ DUGGAN, CHARLES: Judges Delegate. In: *The History of Courts and Procedure in Medieval Canon Law*. Ed.: Wilfried Hartmann – Kenneth Pennington. Washington D.C., 2016. (History of Medieval Canon Law) 229–245. p. (továbbiakban: DUGGAN, 1998.)

Peter Herde – ahogy említettük – már 1970-es monográfiájában foglalkozott a témával, de talán nem merészkedünk túl messzire, ha azt állítjuk, a 2002-ben a *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Kanonische Abteilung* című patinás folyóiratban publikált német nyelvű dolgozata a két évvel később olaszul napvilágot látott tanulmányával együtt a pápai delegált bíróság forrásalapú, intézményi szempontból vizsgált történetének klasszikus összefoglalójává vált.³⁸ Egy másik, korábban már szintén említett történész, Othmar Hagender ugyancsak publikált 2002-ben a delegált bírósággal összefüggésben, a pápai kúria bírósági működésének hatékonyságát elemezte az 1200 körüli időszakra koncentrálnak.³⁹ Szintén 2002-ben adta ki a Rene Locatelli – Gerard Moyse szerzőpáros dolgozatát, amelyben négy, az Acey-i apátság ügyében III. Lucius által elrendelt delegált bírói eljárást dolgoztak fel.⁴⁰ Stefan Hirschmann 2002-ben, majd azonos tartalommal 2003-ban publikált egy rövidebb lélegzetvételű esettanulmányt a 12. századra vonatkozóan.⁴¹ Thomas Wetzstein 2004-es, a szenttéavatási eljárások késő középkori történetét feldolgozó monográfiájában ugyancsak érintette a delegált bíróság rendszerét.⁴² Ingo Fleisch 2006-os monográfiájában az Ibériai-félsziget nyugati részének érett középkori jogtörténetét vette vizsgálat alá, amely kérdéskörrel kap-

³⁸ HERDE, PETER: Zur päpstlichen Delegationsgerichtsbarkeit im Mittelalter und in der frühen Neuzeit. In: *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Kanonische Abteilung*, 2002. 20–43. p.; Uő: La giurisdizione delegata pontificia nel Medioevo e nell'Età Moderna e le lettere di giustizia della Cancelleria Apostolica. In: *La diplomatica dei documenti giudiziari (dai placiti agli acta – secc. XII–XV)*. Atti del X Congresso internazionale della Commission Internationale de Diplomatique, Bologna, 12–15 settembre 2001. Ed.: Nicolaj, Giovanna. Città del Vaticano, 2004. 25–47. p.

³⁹ HAGENEDER, OTHMAR: Zur Effizienz der römischen Kurie als Gerichtshof um 1200. In: *Der weite Blick des Historikers. Einsichten in Kultur-, Landes- und Stadtgeschichte*. Peter Johaneck zum 65. Geburtstag. Hrsg.: Ehbrecht, Wilfried – Lampen, Angelika – Post, Franz-Joseph – Siekmann, Mechthild. Köln – Weimar – Wien, 2002. 99–112. p.

⁴⁰ LOCATELLI, RENE – MOYSE, GERARD: Causam dominus papa nobis commisit terminandam. Quatre actes de juges delegues par Lucius III pour l'abbaye d'Accey au lendemain du schisme victorin. (1181–1184) In: *Inquirens subtilia diversa*. Dietrich Lohrmann zum 65. Geburtstag. Hrsg.: Kranz, Horst – Falkenstein, Ludwig. Aachen, 2002. 85–108. p.

⁴¹ HIRSCHMANN, STEFAN: Der Fall Heinrichs von Ely (the Stretchworth case): zur Praxis päpstlicher Delegationsgerichtsbarkeit um die Mitte des 12. Jahrhunderts. In: *Archiv für Diplomatik*, 2001/2002. 335–342. p.; ill. Uő: Der Fall Heinrichs von Ely (The Stretchworth case) -zur Praxis päpstlicher Delegationsgerichtsbarkeit um die Mitte des 12. Jahrhunderts. In: *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Kanonistische Abteilung*, 2003. 612–618. p.

⁴² WETZSTEIN, THOMAS: Heilige vor Gericht. Das Kanonisationsverfahren im europäischen Spätmittelalter. Köln – Weimar – Wien, 2004. (Forschungen zur kirchlichen Rechtsgeschichte und zum Kirchenrecht, 28.) 86ff.

csolatban a német történész a pápaság integráló szerepét, valamint ahhoz kapcsolódva a pápai delegált bíróság terjedését is elemezte.⁴³

Harald Müller 2003-ban a *Regesta Pontificum Romanorum* 100 éves jubileuma kapcsán 1996-ban tartott előadása írott változatát publikálta a delegált bírók okleveleinek metodológiájával kapcsolatban.⁴⁴ Az évtized második felében aztán egy új vállalkozás keretében helyeződött új szintre a pápaság történetének, és így a delegált bíróság működésének vizsgálata, amely a centrum és periféria fogalompár mentén közelített az Apostoli Szék és a kereszténység régióinak sokrétű kapcsolataihoz.⁴⁵ A 2008-ban publikált első gyűjteményes kötetben a kánonjog, pápai legációk, kommunikáció mellett a kiküldött bíróság működése is figyelmet kapott Harald Müller alapvető jelentőségű összefoglaló munkáján kívül több más tanulmányban is.⁴⁶ Rainer Murauer például a következő évben a gurki püspökség egyházi bírászkodásáról megjelent monográfiájában külön részt szentelt a pápai delegálásoknak,⁴⁷ ahogyan azt a pápai-francia kapcsolatokat vizsgálva Ralf Grosse is tette.⁴⁸

⁴³ FLEISCH, INGO: Sacerdotium – Regnum – Studium der westiberische Raum und die europäische Universitätskultur im Hochmittelalter. Prosopographische und rechtsgeschichtliche Studien. Berlin, 2006. 45–72. p.

⁴⁴ MÜLLER, 2003.

⁴⁵ JOHRENDT, JOCHEN – MÜLLER, HARALD: Zentrum und Peripherie. Prozesse des Austausches, der Durchdringung und der Zentralisierung der lateinischen Kirche im Hochmittelalter. In: Römische Zentrum und kirchliche Peripherie. Das universale Papsttum als Bezugspunkt der Kirchen von den Reformpäpsten bis zu Innozenz III. Hrsg.: Johrendt, Jochen – Müller, Harald. Berlin – New York, 2008. (továbbiakban: JOHRENDT–MÜLLER, 2008.) 1–16. p.; UÓK: Rom und die Regionen. Zum vorläufigen Abschluss eines Forschungsprojektes. In: Rom und die Regionen: Studien zur Homogenisierung der lateinischen Kirche im Hochmittelalter. Hrsg.: Johrendt, Jochen – Müller, Harald. Berlin–Boston, 2012. (továbbiakban: JOHRENDT–MÜLLER, 2012.) 1–9. p.

⁴⁶ MÜLLER, 2008.; MÜLLER, 2012.; KÉRY, 2008. 32. p.; WETZSTEIN, THOMAS: Wie die urbs zum orbis wurde. Der Beitrag des Papsttums zur Entstehung neuer Kommunikationsräume im europäischen Hochmittelalter. In: Römische Zentrum und kirchliche Peripherie. Das universale Papsttum als Bezugspunkt der Kirchen von den Reformpäpsten bis zu Innozenz III. Hrsg.: Johrendt, Jochen – Müller, Harald. Berlin – New York, 2008. 47–75. p., 67–68. p.; FLEISCH, INGO: Rom und die Iberische Halbinsel: das Personal der päpstlichen Legationen und Gesandtschaften im 12. Jahrhundert. In: Römische Zentrum und kirchliche Peripherie. Das universale Papsttum als Bezugspunkt der Kirchen von den Reformpäpsten bis zu Innozenz III. Hrsg.: Johrendt, Jochen – Müller, Harald. Berlin – New York. 2008. 135–189. p., 173., 174., 179., 183. p.; JOHRENDT, JOCHEN: Der Sonderfall vor der Haustüre. Kalabrien und das Papsttum. In: Uo., 235–258. p., 251. p.

⁴⁷ MURAUER, RAINER: Geistliche Gerichtsbarkeit und Rezeption des neuen Rechts im Erzbistum Salzburg im 12. Jahrhundert. In: Uo., 259–284. p., 263–265., 275–276., 278–283. p.; Uó: Die geistliche Gerichtsbarkeit im Salzburger Eigenbistum Gurk. Wien, 2009. (Veröffentlichungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, 52.) 43–59. p.

⁴⁸ GROSSE, ROLF: La fille aînée de l'Église. Frankreichs Kirche und die Kurie im 12. Jahrhundert. In: Römische Zentrum und kirchliche Peripherie. Das universale Papsttum als Bezugspunkt der Kirchen von den Reformpäpsten bis zu Innozenz III.

2008-ban egy másik fontos tanulmánykötet is napvilágot látott, amelyben Müller a középkori európai diplomácia szempontjából vizsgálta a pápai delegált bírák mint korlátozott hatalmú küldöttek működését.⁴⁹ Ugyanezen évben került publikálásra egy tekintélyt parancsoló, összefoglaló kötet a Kansasi Egyetem professzorának, James Brundage-nek a tollából. A középkori kánonjog jeles kutatója a jogász hivatás középkori gyökereit vizsgálva több helyen is érintette a pápai delegált bíróság rendszerét.⁵⁰

Egy évvel korábban, 2007-ben jelent meg Bernard de Vregille rövidebb lélegzetvételi dolgozata, amely középpontjában IX. Gergely pápa egy korábban kiadatlan mandátuma állt.⁵¹ Ugyanezen tanulmánykötetben szerepel a már említett Dietrich Lohrmann egy újabb dolgozata, amelynek tárgya a Szent Egyed relikviái körül kialakult per volt, míg 2009-ben, az Italia Pontificia centenáriuma tiszteletére kiadott gyűjteményes kötetben a pápai bíró-megbízások és privilégiumok elérésének gyakorlatát elemezte a jeles történész.⁵² Ugyancsak 2009-ben látott napvilágot Stefan Killermann egyházjogász könyve a pápai bíróságok történetéről, amely munka, ugyan rövid terjedelemben, de természetesen a küldöttbíróság kialakulását és működését is érintette.⁵³ Ute Pfeiffer a Würzburgi Egyetemen 2007-ben megvédett disszertációja 2011-ben látott napvilágot monografikus formában, amelyben a szerző, Peter Herde említett munkájához kapcsolódva, az „audientia litterarum contradictarum” két formulás-gyűjteményének kiadásán és diplomatikai elemzésén keresztül járult hozzá a pápai delegált bíróság működésének jobb megismeréséhez.⁵⁴

Hrsg.: Johrendt, Jochen – Müller, Harald. Berlin – New York, 2008. 299–321. p., 314., 317–320. p.

⁴⁹ MÜLLER, 2008.

⁵⁰ BRUNDAGE, 2008. küln. 135–137. p.

⁵¹ VREGILLE, BERNARD DE: Un mandement inédit de Grégoire IX à des juges délégués du 8 décembre 1237. In: L'acte pontifical et sa critique. Hrsg.: Grosse, Rolf. Bonn, 2007. (Studien und Dokumente zur Gallia Pontificia, 5.) 225–228. p.

⁵² LOHRMANN, DIETRICH: Delegatio cum articulis et interrogatoriis annexis. Die prozessrechtliche Wende im Streit um die Reliquien des heiligen Eligius. (1256) In: L'acte pontifical et sa critique. Hrsg.: Grosse, Rolf. Bonn, 2007. (Studien und Dokumente zur Gallia Pontificia, 5.) 229–264. p.; Uő.: Berichte von der Kurie über den Erwerb umstrittener Prozessmandate und Privilegien. (12. – 13. Jh.) In: Das Papsttum und das vielgestaltige Italien. Hundert Jahre Italia Pontificia. Hrsg.: Johrendt, Jochen – Herbers, Klaus. Berlin, 2009. (Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften zu Göttingen. Neue Folge, 5.) 311–339. p.

⁵³ KILLERMANN, STEFAN: Die Rota Romana. Wesen und Wirken des päpstlichen Gerichtshofes im Wandel der Zeit. Frankfurt am Main, 2009. (Adnotationes In Ius Canonicum) 34–36. p.

⁵⁴ PFEIFFER, UTE: Untersuchungen zu den Anfängen der päpstlichen Delegationsgerichtsbarkeit im 13. Jahrhundert: Edition und diplomatisch-kanonistische Auswertung zweier Vorläufersammlungen der Vulgataredaktion des Formularium audientie litterarum contradictarum. PhD Diss., Würzburg, 2007. és Città del Vaticano, 2011.

2012-ben jelent meg Johrendt és Müller szerkesztésében az említett projekt keretében zajló kutatások eredményeit bemutató újabb kötet,⁵⁵ amely a Róma és a régiók közötti kapcsolat további elemzéseit volt hivatott bemutatni, ezúttal is több helyen érintve a pápai delegált bíróság témakörét.⁵⁶ Harald Müller egy összefoglaló jellegű tanulmányt adott közre, amelyben részletesen tárgyalta a kutatás állását, lehetséges irányait, külön kitérve a regionális vizsgálatok jelentőségére és további szükségességére, illetőleg – tovább növelve a tanulmány értékét – összeállított egy területi bontású historiográfiai áttekintést is.⁵⁷ Rainer Murauer a salzburgi érseki tartomány egészének a pápasághoz fűződő viszonyát elemezve tért ki több résztémával, egyebek mellett az érsek bírói működésével, vagy a bencésekkel és más szerzetesrendekkel kapcsolatban a pápai delegált bíróságra,⁵⁸ míg Lotte Kéry az *exemptio* jogi intézményének kialakulását vizsgálva érintette több esetben a rendszert.⁵⁹ A kötet több más tanulmányában is felbukkan a pápaság és a nyugati kereszténység régiói kapcsolatával összefüggésben a küldöttbíróóság.⁶⁰

A Harald Müller és Jochen Johrendt szerkesztésében megjelent tanulmánykötetek elkészültével párhuzamosan zajlott egy Claudia Zey, a Zürichi Egyetem, valamint Pia Maria Alberzoni, a Milánói Katolikus Egyetem professzorai⁶¹ irányításával a Német Kutatási Alap (DFG) támogatásával működő projekt, amely a pápai legátusok és delegáltak 12–13. századi

⁵⁵ JOHRENDT–MÜLLER, 2012.

⁵⁶ KÉRY, LOTTE: Klosterfreiheit und päpstliche Organisationsgewalt. Exemption als Herrschaftsinstrument des Papsttums? In: Rom und die Regionen: Studien zur Homogenisierung der lateinischen Kirche im Hochmittelalter. Hrsg.: Johrendt, Jochen – Müller, Harald. Berlin – Boston, 2012. 83–144. p. (továbbiakban: KÉRY, 2012.) 88–90. p., 97., 117–118. p.; MÜLLER, HARALD – PELTZER, JÖRG: Der Nordwesten Frankreichs. Die Kirchenprovinzen Rouen und Tours. In: Uo., 170–208. p., 170., 174., 188., 193–196. p.

⁵⁷ MÜLLER, 2012. passim

⁵⁸ MURAUER, RAINER: Das Papsttum und das Erzbistum Salzburg. (1060–1216) In: Rom und die Regionen. Studien zur Homogenisierung der lateinischen Kirche im Hochmittelalter. Hrsg.: Johrendt, Jochen – Müller, Harald. Berlin – Boston, 2012. 371–424. p., 373., 375., 377., 378., 385–387., 389., 395–396., 399., 400–417. p.

⁵⁹ KÉRY, 2012. 88–90. p., 97., 117., 118. p.

⁶⁰ PL. ZEY, CLAUDIA: Stand und Perspektiven der Erforschung des päpstlichen Legatenwesens im Hochmittelalter. In: Rom und die Regionen. Studien zur Homogenisierung der lateinischen Kirche im Hochmittelalter. Hrsg.: Johrendt, Jochen – Müller, Harald. Berlin – Boston, 2012. 157–166. p., 166. p.; NOWAK, PRZEMISŁAW: Das Papsttum und Ostmitteleuropa (Böhmen-Mähren, Polen, Ungarn) vom ausgehenden 10. bis zum Beginn des 13. Jahrhunderts. Mit einer Neuedition von JL 9067. In: Uo., 331–369. p., 346. p.

⁶¹ Alberzoni már korábban publikált egy tanulmányt, amelyben egy pápai bíróság előtt folyó milánói pert elemzett. ALBERZONI, PIA MARIA: Quia causa ipsa non poterat apud sedem apostolicam terminari. Innocenzo III e la controversia tra monaci e canonici di S. Ambrogio a Milano. In: Pápste, Privilegien, Provinzen: Beiträge zur Kirchen-, Rechts- und Landesgeschichte. Festschrift für Werner Maleczek zum 65. Geburtstag. Hrsg.: Gießauf, Johannes. Wien, 2010. 17–40. p.

történetét vizsgálta.⁶² 2012-ben jelent meg a kutatócsoport egy korábbi, 2009-es konferenciáján elhangzott előadások írott változatait bemutató kötet.⁶³ A pápai küldöttbíróság ugyan nem játszott főszerepet a projektben, de a vállalkozás vezetőinek, és egyben a kötet szerkesztőinek a bevezetőjét,⁶⁴ Jochen Johrendt írását,⁶⁵ illetve különösen Barbara Bombi, valamint Miriam Rita Tessera tanulmányait mindenképpen meg kell említenünk. Bombi a canterburyi érsek, valamint a Szt. Ágoston apátság perén keresztül adott átfogó elemzést a pápai delegált bíróság angliai jellemzőiről a megjelenésétől a 12. század végéig,⁶⁶ míg Tessera egy 13. század eleji milánói esetet dolgozott fel részletesen.⁶⁷

A középkori pápaság integrációs szerepének a vizsgálatával, valamint az egyházfők által univerzális igényeik megvalósítása érdekében igénybe vett eszközökkel kapcsolatban (legációk, törvénykezés, delegált bíróság)⁶⁸ meg kell említenünk az Erlangeni Egyetem professzorának, Klaus Herbersnek a nevét is. A pápaság történetének kiváló ismerője ugyanis maga is vezetett egy projektet 2009 és 2012 között, amely az Apostoli Szék a kereszténység periferális régióira gyakorolt hatását kutatta, és a vizsgálódások fontos része volt a pápai küldöttbíróság működése a kiválasztott területeken.⁶⁹ Andreas Holndonner 2014-ben megjelent munkájában a

⁶² Papal Legates and Delegates: Results and Questions of research (12th–13th Centuries) – Universität Zürich, Forschungsdatenbank: www.research-projects.uzh.ch/ Zey Alberzoni. – 2019. február.

⁶³ Legati e delegati papali; profili, ambiti d'azione e tipologie di intervento nei secoli XII-XIII. Ed.: Alberzoni, Maria Pia – Zey, Claudia. Milano, 2012.

⁶⁴ ALBERZONI, MARIA PIA – ZEY, CLAUDIA: Legati e delegati papali. (secoli XII-XIII.) Stato della ricerca e questioni aperte. In: Uo., 3–27. p., 13–22., 26–27. p.

⁶⁵ A wuppertali professzor a pápai káplánok bírói szerepével kapcsolatban érintette a rendszert. JOHRENDT, JOCHEN: Die päpstliche Kapelle als Bindeglied zwischen Kurie und Kirche. In: Legati e delegati papali; profili, ambiti d'azione e tipologie di intervento nei secoli XII-XIII. Ed.: Alberzoni, Maria Pia – Zey, Claudia. Milano, 2012. 261–282. p., 261., 269., 273. p. Ld. továbbá: UÓ: Der vierte Kreuzzug, das lateinische Kaiserreich und die päpstliche Kapelle unter Innocenz III. In: Legati, delegati e l'impresa d'Oltremare (secoli XII-XIII) / Papal Legates, Delegates and the Crusades (12th–13th Century). Ed.: Alberzoni, Maria Pia – Montaubin, Pascal. Turnhout, 2014. 51–114. p., 56–57. p.

⁶⁶ BOMBI, BARBARA: The role of judges delegate in England. The dispute between the archbishops of Canterbury St. Augustine's Abbey in the thirteenth century. In: Legati e delegati papali; profili, ambiti d'azione e tipologie di intervento nei secoli XII-XIII. Ed.: Alberzoni, Maria Pia – Zey, Claudia. Milano, 2012. 221–260. p.

⁶⁷ TESSERA, MIRIAM RITA: Canonici di S. Ambrogio e giudici delegati papali: un caso milanese agli inizi del Duecento. In: Legati e delegati papali; profili, ambiti d'azione e tipologie di intervento nei secoli XII-XIII. Ed.: Alberzoni, Maria Pia – Zey, Claudia. Milano, 2012. 283–338. p.

⁶⁸ BARABÁS GÁBOR: A pápaság és Magyarország a 13. század első felében. Pápai hatás – együttműködés – érdekellentét. Pécs, 2015. (Thesaurus Historiae Ecclesasticae in Universitate Quinqueecclesiensi, 5.) (továbbiakban: BARABÁS, 2015.) 23–25. p. (további irodalommal)

⁶⁹ Päpstlich geprägte Integrationsprozesse in Ost- und Westeuropa (11.-13. Jh.) – Universale Einheit oder vereinheitlichte Vielfalt? In: Friedrich-Alexander-Universität Erlangen-Nürnberg. Philosophische Fakultät: www.geschichte.phil.fau.de/

Toledo érsekséget, míg Claudia Alraum Dél-Itáliát, közelebről Apuliát illetően vizsgálta a delegált bíróságot, disszertációjának átdolgozott változata megjelenés előtt áll.⁷⁰

Klaus Herbers természetesen nem csak témavezetőként került kapcsolatba a delegált bírósággal, a már említett Johrendt és Müller féle 2008-as kötetben is érintette azt,⁷¹ míg 2013-ban egy gyűjteményes munka egyik szerkesztője volt, amely a pápaság mozgásterének aspektusaival, köztük hangsúlyosan a pápai küldöttbírósággal foglalkozott. A tanulmányok közül kiemelhető Rudolf Schiefferé, aki munkájában a pápaság joghatóságának a gregorián reformokat („Papstgeschichtliche Wende”) követő kiszélesedésével foglalkozott.⁷² Témánk szempontjából ugyancsak jelentősek Daniel Bergernek, valamint Frank Engelnek az Ibériai-félszigettel foglalkozó írásai. Az előbbi a burgosi, míg utóbbi az ávilai püspökséget illetően vette górcső alá a pápai küldöttbíróság lokális megjelenését.⁷³

Az erlangeni professzor egy saját írását is meg kell még említenünk, amely kapcsolódik a már bemutatott Alberzoni – Zey projekthez, lévén egy annak keretében szervezett konferencia anyagából készült gyűjteményes

Department Geschichte / Lehrstühle und Personen / Lehrstuhl für Mittelalterliche Geschichte und Historische Hilfswissenschaften / Forschung – 2019. február 24.

- ⁷⁰ HOLNDONNER, ANDREAS: Kommunikation – Jurisdiktion – Integration Das Papsttum und das Erzbistum Toledo im 12. Jahrhundert. (ca. 1085 – ca. 1185) Berlin – München – Boston, 2014. (Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften zu Göttingen Neue Folge, Band 31.) 410–421. p.; ALRAUM, CLAUDIA: Wege der Integration Das Papsttum und die lateinische Kirche Apuliens in normannischer Zeit. Stuttgart, 2019. (Historische Forschungen, 31.) 138–157. p. A szerzőnek a disszertációja publikálása előtt már megjelent egy vonatkozó tanulmánya magyar nyelven: Uő: Egységesítés az ítélkezés által – Észrevételek a pápai kiküldött bírók apuliai tevékenységéhez 1189 előtt. In: *Aetas*, 2017. 5–16. p. (továbbiakban: ALRAUM, 2017., ld. alább.) A kutatócsoport harmadik tagja jelen sorok szerzője volt, akinek német nyelvű disszertációja 2014-es évszámmal jelent meg, amelyben a pápai delegált bíróság rendszerét a 13. század eleji Magyar Királyság esetében vizsgálta: BARABÁS, GÁBOR: Das Papsttum und Ungarn in der ersten Hälfte des 13. Jahrhunderts. (ca. 1198 – ca. 1241) In: *Päpstliche Einflussnahme – Zusammenwirken – Interessengegensätze*. Wien, 2014. (Publikationen der ungarischen Geschichtsforschung in Wien, VI.) 63–92. p. (továbbiakban: BARABÁS, 2014.)
- ⁷¹ HERBERS, KLAUS: Im Dienste der Universalität oder der Zentralisierung? Das Papsttum und die „Peripherien“ im hohen Mittelalter – Schlussbemerkungen und Perspektiven. In: *Römisches Zentrum und kirchliche Peripherie. Das universale Papsttum als Bezugspunkt der Kirchen von den Reformpäpsten bis zu Innozenz III.* Hrsg.: Johrendt, Jochen – Müller, Harald. Berlin – New York, 2008. 323–343. p.
- ⁷² SCHIEFFER, RUDOLF: Die Reichweite päpstlicher Entscheidungen nach der papstgeschichtlichen Wende. In: *Das begrenzte Papsttum. Spielräume päpstlichen Handelns Legaten – delegierte Richter – Grenzen.* Hrsg.: Herbers, Klaus – López Alsina, Fernando – Engel, Frank. Berlin–Boston, 2013. 13–27. p.
- ⁷³ BERGER, DANIEL: Delegierte Gerichtsbarkeit im Bistum Burgos im 12. Jahrhundert. Zu Verbreitung und Akzeptanz einer neuen Form von Rechtsprechung. In: *Uo.*, 251–288. p.; ENGEL, FRANK: Die Diözese Ávila und die päpstliche Delegationsgerichtsbarkeit im 12. Jahrhundert. In: *Uo.*, 289–309. p.

kötetben látott a napvilágot.⁷⁴ A 12–13. századi keresztes hadjáratok és a pápai küldöttek kapcsolatát vizsgáló tanulmányok sorában, azok bevezetéseképp Herbers – a pápai oklevelek kutatása göttingeni központjának működésére is reflektálva – a pápaság 12–13. századi növekvő aktivitását elemezte, amelyben, ha nem is játszott főszerepet, de hozzájárult a delegált bírások terjedéséhez is.⁷⁵ Ugyancsak 2013-ban látott napvilágot Harald Müller egy újabb fontos tanulmánya, amelyben a pápai delegált bíróság a pápai centralizációban betöltött szerepét, a regionális eltéréseket, valamint a rendszer kommunikációs aspektusát vizsgálta.⁷⁶

2014-ben a fiatal angol medievista, Thomas W. Smith publikált egy tanulmányt, amelyben a pápai adminisztráció egy – a kiküldött bírósághoz szorosan kapcsolódó – sajátos formáját, a szentszéki executorok, végrehajtók angliai működését vizsgálta, kritika alá véve azt a hagyományos nézetet, amely szerint a 13–14. században a régiókból pápai províziós rendszer révén hatalmas összeg áramlott az egyházfők kincstárába.⁷⁷ A keresztes hadjáratok és a pápaság kiváló ismerője ugyanezen évben egy összefoglaló munkát is közreadott a provízió történetét illetően, példák széles skálájával alátámasztva az általa megfogalmazott kritikát.⁷⁸

2016-ban látott napvilágot egy többkötetes sorozat első része, amely a pápaság történetét az antik időktől egészen az újkorig tárgyalta különböző szempontok szerint, az egyes témák legkiválóbb szakértői tollából származó tanulmányok révén. Egy ilyen monumentális munkából természetesen nem maradhatott ki a delegált bíróság sem, amely ugyan nem kapott külön fejezetet, de a korábban már említett zürichi professzor, Claudia Zey a legátusokkal és más szentszéki küldöttekkel együtt a pápai autoritás megszokozójaként elemezte a témát.⁷⁹ Egy ugyanezen évben megjelent másik tanulmánykötetben szintén a legátusokkal együtt került tárgyalásra a pápai delegált bíróság rendszere, azonban ez esetben jóval részletesebben. Erre garanciát jelentett a tanulmány szerzőjének a személye, lévén a téma legavatottabb ismerője, Harald Müller jegyzi azt, aki ez esetben angolul adott részletes összefoglalót a rendszer működéséről.⁸⁰

Charles Duggan korábban már említett posztumusz tanulmánya mellett, amely ugyancsak egy – ez esetben a kánonjoggal foglalkozó – tanul-

⁷⁴ Legati, delegati e l'impresa d'Oltremare (secoli XII–XIII) / Papal Legates, Delegates and the Crusades (12th–13th Century). Ed.: Alberzoni, Maria Pia – Montaubin, Pascal. Turnhout, 2014.

⁷⁵ HERBERS, KLAUS: Das göttinger Papsturkundenwerk, Legaten, Delegaten und die Kreuzungsforschung: In: Uo., 15–30. p. (továbbiakban: HERBERS, 2014.)

⁷⁶ MÜLLER, 2013.

⁷⁷ SMITH, THOMAS W.: Papal Executors and the Veracity of Petitions from Thirteenth-Century England. In: *Revue d'Histoire Ecclésiastique*, 2015. 662–683. p.

⁷⁸ SMITH, THOMAS W.: The Development of Papal Provisions in Medieval Europe. In: *History Compass*, 2015. 110–121. p.

⁷⁹ ZEY, CLAUDIA: Vervielfältigungen päpstlicher Präsenz und Autorität: Boten und Legaten. In: *Die Päpste Amt und Herrschaft in Antike, Mittelalter und Renaissance*. Hrsg.: Schneidmüller, Bernd – Weinfurter, Stefan – Matheus, Michael – Wiczorek, Alfred. Regensburg, 2016. (Die Päpste, 1.) 257–274. p., 273–274. p.

⁸⁰ MÜLLER, 2016. 210–219. p.

mánykötetben jelent meg,⁸¹ a 2016-os évből mindenképpen meg kell még említenünk Julien Théry-Astruc és Atria A. Larson tanulmányait.⁸² Előbbi ugyan a pápák rendes, és nem a delegált joghatóságával foglalkozik, de a prelátusok elleni vádak és eljárások elemzése a küldöttbírók rendszerével kapcsolatban is fontos megállapításokat tartalmaz.⁸³ A Saint Louis University fiatal medievistája, Atria Larson tanulmányában a kánonjogi szabályozások oldaláról közelített az érsekek és a pápák püspökválasztásokban betöltött szerepéhez, amely témával kapcsolatban egyáltalán nem meglepő módon a delegált bíróság is több esetben megjelent.⁸⁴

A legfrissebb munka, amelyről e helyütt meg kell emlékeznünk, a 2019-es évszámmal John S. Ott tollából megjelent tanulmány, amelyben a Portland State University professzora a pápai delegált bíróság rendszerének korai időszakára, a 12. század első felére, geográfiai aspektusból pedig a reimsi egyházmegyére koncentrált,⁸⁵ ezzel is gyarapítva, a Harald Müller által is szorgalmazott,⁸⁶ adott régióra vonatkozó esettanulmányok sorát.

Áttérve a magyar historiográfiára, illetve némileg tágabban a középkori Magyar Királysággal kapcsolatos munkákra, elsőként egy forráskiadványt és nem egy feldolgozást kell kiemelnünk. Augustin Theiner kétkötetes monumentális munkája ugyanis a pápai levéltárakban őrzött magyar vonatkozású oklevelek első⁸⁷ szisztematikus kiadványa volt.⁸⁸ A következő jelentős,

⁸¹ DUGGAN, 2016.

⁸² Kenneth Penningtonnak, a középkori kánonjogi kutatások doyenjének egy szintén 2016-ban megjelent tanulmányáról sem feledkezhetünk el, amely ugyan tematikailag nem tartozik szorosan vizsgálódásunkhoz, de a IV. Lateráni zsinat törvényalkotási metódusát érintő megállapításai okán mindenképpen jelentősnek tartható a pápai bíráskodást illetően: PENNINGTON, KENNETH: The Fourth Lateran Council, Its Legislation, and the Development of Legal Procedure. In: Texts and Contexts in Legal History. Essays in Honor of Charles Donahue. Ed.: Witte, John Jr. – McDougall, Sara – Robilant, Anna di. Berkeley, 2016. 179–198. p. Pennington könyvtárnyi terjedelmű munkásságának bemutatására ehelyütt nem vállalkozhatunk.

⁸³ THÉRY-ASTRUC, JULIEN: Judicial Inquiry as an Instrument of Centralized Government. The Papacy's Criminal Proceedings against Prelates in the Age of Theocracy. (Mid-Twelfth to Mid-Fourteenth Century.) In: Proceedings of the Fourteenth International Congress of Medieval Canon Law, Toronto, 5–11 August 2012. Ed.: Goering, Joseph – Dusil, Stephan – Their, Andreas. Città del Vaticano, 2016. (Monumenta Iuris Canonici Series C. Subsidia, 15.) 875–889. p.

⁸⁴ LARSON, ATRIA A.: Archiepiscopal and Papal Involvement in Episcopal Elections. The Origins and Reception of Lateran IV cc.23-24 from the Third Lateran Council to the Liber Sextus. In: *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Kanonistische Abteilung*, 2016. 73–98. p., 78–79., 84., 89. p.

⁸⁵ OTT, 2019.

⁸⁶ MÜLLER, 2012. 154–156. p.; vö.: OTT, 2019. 23. p.

⁸⁷ A barokk kortól kezdődő korábbi kutatásokra ld.: TUSOR PÉTER: Magyar történeti kutatások a Vatikánban. Budapest, Róma, 2004. (Collectanea Vaticana Hungariae, I/1exc.) (továbbiakban: TUSOR, 2004.) XV–XIX. p.

sőt, a későbbi kutatásokat nagyban meghatározó eseménynek a Vatikáni Titkos Levéltár (Archivio Segreto Vaticano) a kutatók számára történt 1881-es megnyitása tekinthető.⁸⁹ Ezt követően, hála Fraknói Vilmos és mások kezdeményezésének és állhatatos munkájának, a római magyar történeti kutatások komoly fellendülését tapasztalhatjuk, amely elsősorban a Monumenta Vaticana Hungariae sorozat, a Római Magyar Történeti Intézet felállítása, valamint a Monumenta Romana Episcopatus Vesprimiensis sorozat révén ragadható meg.⁹⁰

Szűken vett témánk, a pápai delegált bíróság szempontjából Fraknói érdemeit nem kizárólag a vatikáni kutatásokkal kapcsolatban kell kiemelniünk.⁹¹ A jeles püspök-történész a római történeti kutatások vezetőjeként a 20. század elején publikálta a Magyar Királyság és a pápaság középkori kapcsolatát feldolgozó monumentális, több mint száz évvel később is alapmunkaként használt monográfiáját,⁹² amelyben azonban a küldöttbíró csak érintőlegesen jelent meg az elemzés fő hangsúlya a diplomáciai viszonyokon lévén. A kiváló jogtörténész, Bónis György volt az, aki az 1963-ban napvilágot látott, német nyelvű tanulmányában a magyar egyházi bíráskodással kapcsolatban először érintette a pápai delegált bíróság megjelenését és jelentőségét a 13. század elejétől.⁹³ Megállapításai magyarul csak 1997-ben váltak olvashatóvá a Balogh Elemér szerkesztésében megjelent posztumusz kötetben, amely alapvetően a Bónis által összeállított szentszéki regeszták publikálását célozta.⁹⁴ A 20. század egy másik kiemelkedő

⁸⁸ Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia. I–II. Ed.: Theiner, Augustinus. Romae, 1859–1860. Délszláv okmánytára ugyancsak számos magyar adatot tartalmaz: Vetera monumenta Slavorum meridionalium historiam illustrantia, maximam partem nondum edita, ex tabulariis vaticanis deprompta, collecta, ac serie chronologica disposita. I–II. Ed.: Theiner, Augustinus. Romae, 1863–1875.

⁸⁹ FEDELES TAMÁS: Petrus Stephani collector apostolicus. In: Magyarország és a római Szentszék. II. Vatikáni magyar kutatások a 21. században. Szerk.: Tusor Péter – Szovák Kornél – Fedeles Tamás. Bp.–Róma, 2017. (Collectanea Vaticana Hungariae, I/15.) 31–87. p., 31–32. p.

⁹⁰ A téma részletes bemutatása alól felmentést adó kiváló összefoglalás: TUSOR, 2004. XIX–XLIV. p.

⁹¹ A korszak egyéb alapvető jellegű kutatásai, illetőleg forráskiadásai is a pápai-magyar kapcsolatok más aspektusaira (pl. a pápai tizedszedőkre, a Camea Apostolica feljegyzéseire stb.) fókuszáltak, ld. pl.: Cameralia Documenta Pontificia de Regnis Sacrae Coronae Hungariae. (1297–1536) I. Obligationes, Solutiones. Szerk.: † Lukcsics József – Tusor Péter – Fedeles Tamás. Bp.–Róma, 2014. (Collectanea Vaticana Hungariae, I/9.)

⁹² FRAKNÓI VILMOS: Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római szentszékekkel. I–II. köt. Bp., 1901.

⁹³ BÓNIS GYÖRGY: Die Entwicklung der geistlichen Gerichtsbarkeit in Ungarn vor 1526. In: Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Kanonische Abteilung, 1963. 174–235. p., 194–197. p.

⁹⁴ BÓNIS GYÖRGY: Egyházi bíráskodás a középkori Magyarországon. In: Uő: Szentszéki regeszták. Iratok az egyházi bíráskodás történetéhez a középkori Magyarországon. Szerk.: Balogh Elemér. Szeged, 1997. 621–658. p., 631–633. p. A kiváló jogtörténész több más művében is foglalkozott a pápai-magyar kapcsolatokkal: Uő: Középkori jogunk elemei. Római jog, kánonjog, szokásjog. Bp., 1972. 22–25. p.; Uő: Decretalis

történész, Mályusz Elemér évtizedekkel a megírása után, eredetileg 1971-ben megjelent, majd 2007-ben ismét kiadott nagyszabású, a magyarországi egyházi társadalomról írott munkájában ugyancsak megjelent a küldöttbírótság, azonban csak érintőlegesen.⁹⁵

A delegált bíróság és a Magyar Királyság közötti kontaktusokkal kapcsolatban az egyik legfontosabb munka a hazai medievisztikán kívülről érkezett. A korábban már említett James Ross Sweeney, a Pennsylvania State University professzora már disszertációjában is a pápai-magyar kapcsolatok történetének egy szakaszát dolgozta fel,⁹⁶ majd 1977-ben az esztergomi érsekválasztási vitát elemző tanulmánya (mely később magyarul is megjelent)⁹⁷ kapcsolódott a pápai küldöttbíróséghez, míg 1989-ben publikált munkáját kifejezetten a rendszer magyarországi megjelenésének és a III. Ince pontifikátusa alatti helyzetnek szentelte.⁹⁸ Az amerikai professzor ezzel gyakorlatilag az első olyan tudományos közleményt tette le az asztalra, amelynek fókuszában a pápai delegált bíróság magyarországi működése állt. A kezdeményezés azonban nem talált szélesebb visszhangra a honi medievisztikában, legalábbis a delegált bíróság rendszerszintű vizsgálatát illetően.

Sweeney-vel kapcsolatban nem maradhat el a *Hungaria Pontificia*⁹⁹ vállalkozásának az említése sem, lévén az amerikai történész vette át annak előkészítését Mezey Lászlótól.¹⁰⁰ A magyar vonatkozású pápai oklevelek

Intellecto. III. Honorius a koronajavak elidegeníthetlenségéről. In: *Történelmi Szemle*, 1974. 24–31. p. Az 1997-es könyv kritikájára ld.: C. TÓTH NORBERT: Bónis György: Szentszéki regeszták. In: *Századok*, 2000. 260–264. p.

⁹⁵ MÁLYUSZ ELEMÉR: Egyházi társadalom a középkori Magyarországon. Bp., 2007. 44–49. p. A munka keletkezéstörténetére és az úgynevezett „mályuszi modell” kritikájára ld.: C. TÓTH NORBERT: A „mályuszi modell” érvényessége: vissza az alapokhoz? In: *Egyházi társadalom a Magyar Királyságban a 16. században*. Szerk.: Varga Szabolcs – Vértesi Lázár. Pécs, 2017. (Seria Historiae Dioecesis Quinqueecclesiensis, 17.) 11–34. p.

⁹⁶ SWEENEY, JAMES ROSS: Papal-hungarian relations during the pontificate of Innocent III., 1198–1216. New York, 1971. (PhD Dissertation. Cornell University.) 222. ff.

⁹⁷ SWEENEY, JAMES ROSS: Innocent III. and the Esztergom Election Dispute. The Historical Background of the Decretale „Bone Memorie II” (X.I.5.4). In: *Archivum Historiae Pontificiae*, 1977. 113–137. p.; UÓ: III. Ince és az esztergomi érsekválasztási vita. „A Bone Memorie” II. dekretalia történeti háttere. In: *Aetas*, 1993. 147–169. p. Sweeney 1999-ben publikálta az Imre király és András herceg viszályával kapcsolatos pápai reakciót elemző tanulmányát, amelyben ugyancsak megjelent a pápai joghatóság kérdésköre. UÓ: „Summa Potestas Post Deum” – Papal „Dilectio” and Hungarian „Devotio” in the reign of Innocent III Sweeney. In: „The Man of many devices who wandered full many ways”. Festschrift in honor of János M. Bak. Ed.: Nagy, Balázs – Sebők, Marcell. Bp., 1999. 492–498. p.

⁹⁸ SWEENEY, 1989.

⁹⁹ A *Pontificia* sorozattal kapcsolatban legutóbb ld.: HERBERS, 2014. 25–27. p.

¹⁰⁰ Meg kell említenünk Walther Holtzmann és Mezey László pápai magyar vonatkozású, 12. századi pápai dekretálisokat tárgyaló 1959-es tanulmányait, amelyekben azonban, már csak a tárgyalt korszak okán sem jelent meg a delegált bíróság: HOLTZMANN, WALTHER: XII. századi pápai levelek kánoni gyűjteményekből. In: *Századok*, 1959. 404–417. p.; MEZEY LÁSZLÓ: Két magyar vonatkozású dekretális értelmezéséhez. In: *Századok*, 1959. 418–423. p.

regesztái 1198-ig terjedő kritikai kiadásának előkészítése ugyan még folyamatban van – Hunyadi Zsolt végzi a munkálatokat¹⁰¹ –, de ennek ellenére sem merészkedünk túl messzire, ha kijelentjük, James Ross Sweeney munkássága a magyar középkorkutatás számára kiemelkedő jelentőségű volt. A Magyarországon megtalálható pápai oklevelekkel kapcsolatban nem maradhat el továbbá Érszegi Géza nevének az említése sem. A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának jeles munkatársa 1989-ben az 1199 és 1417 közötti szentszéki iratok listáját állította össze, köztük számos pápai delegálás regesztájával.¹⁰² Érszegi ezen műve elemző részében, illetve egy másik tanulmányában érintette a pápai küldöttbírók magyarországi megjelenését is.¹⁰³

A millicentenáriumi évében, 1996-ban egy Fraknói Vilmos munkájához mérhető vállalkozás látott napvilágot, Zombori István szerkesztésében az egyes korszakok jeles ismerői foglalták össze az Apostoli Szék és Magyarország kapcsolatainak történetét, évszázadokra bontva. Azonban a delegált bíróság a 11–14. századdal foglalkozó fejezetekben csak áttételesen jelent meg.¹⁰⁴

A következő években – ahogyan korábban is – számos olyan tanulmány és könyv látott napvilágot a magyar és nemzetközi medievisztika képviselőinek tollából, amelyek olyan magyarországi eseteket vizsgáltak, amelyekben a szentszéki delegált bírók is kisebb vagy nagyobb szerepet játszottak¹⁰⁵ – vagy legalábbis áttételesen megjelentek¹⁰⁶ –, illetve az egy-

¹⁰¹ Ld.: HUNYADI ZSOLT: A magyarországi johannitáknak és templomosoknak adott 12. századi kiváltságok pápai oklevelek tükrében. In: *Századok*, 2012. 2. sz. 389–404. p.; UÓ: Papal–Hungarian Relations in the Late Twelfth Century. Remarks on the Hungaria Pontificia. In: *Specimina Nova Pars Prima Sectio Mediaevalis*, 2011. 73–82. p.

¹⁰² ÉRSZEGI GÉZA: Eredeti pápai oklevelek Magyarországon. Bp., 1989. (Disszertáció – kézirat) (továbbiakban: ÉRSZEGI, 1989.) Ld. továbbá: UÓ: A XIII. és XIV. századi eredeti pápai oklevelek számbavétele. In: *Levéltári közlemények*, 1990. 197–201. p.

¹⁰³ ÉRSZEGI, 1989. 69–71. p.; ÉRSZEGI GÉZA: Magyarországi források két évszázad pápai oklevéladásához. In: *Magyar egyháztörténelmi évkönyv*, 1994. 47–56. p., 52–53. p.

¹⁰⁴ Magyarország és a Szentszék kapcsolatának ezer éve. Szerk.: Zombori István. Bp., 1996. A tanulmányok: GERICS JÓZSEF – LADÁNYI ERZSÉBET: A Szentszék és a magyar állam kapcsolata a 11. században. In: Uo., 9–20. p.; SZOVÁK KORNÉL: Pápai-magyar kapcsolatok a 12. században. In: Uo., 21–46. p.; SOLYMOSI LÁSZLÓ: Egyházi-politikai viszonyok a pápai hegemonia idején. In: Uo., 47–54. p.; RÁCZ GYÖRGY: Az Anjou-ház és a Szentszék. (1301–1387) In: Uo., 55–81. p.

¹⁰⁵ A teljesség igénye nélkül: JUHÁSZ KÁLMÁN: A csanádi püspökség története alapításától a tatárjárásig. (1030–1242) Makó, 1930. 161., 169–170. p.; ALMÁSI TIBOR: Egy ciszterci bíboros a pápai világhatalom szolgálatában. Pecorari Jakab magyarországi legációja. In: *Magyar Egyháztörténelmi Vázlatok*, 1993. 129–141. p., 134–135. p.; SZEBERÉNYI GÁBOR: „Kalán, Isten kegyelméből palliumos pécsi püspök, egész Horvátország és Dalmácia kormányzója”. Újabb szempont a horvát–magyar perszonálunió 12. századi történetének kérdéséhez. In: *Tanulmányok Pécs történetéből*, 10–11–12. Szerk.: Varga Lajos – Vonyó József. Pécs, 2002. 229–241. p.; KOSZTA LÁSZLÓ: Egy francia származású főpap Magyarországon. Bertalan pécsi püspök. (1219–1251) In: UÓ: Írásbeliség és egyházszerkezet. Fejezetek a középkori magyar egyház történetéből. Szeged, 2007. (Capitulum III.) 23–44. p., 30. p.; UÓ:

- Adalékok az esztergomi és a kalocsai érsekség viszonyához a XIII. század elejéig. In: Uo., 235–253. p., 247–252. p.; UÓ: Püspökök és városuk. A 14. század közepéig. In: A pécsi egyházmegye története. I. A középkor évszázadai. (1009–1543) Szerk.: Fedeles Tamás – Sarbak Gábor – Sümei József. Pécs, 2009. 57–107. p., 77. p.; UÓ: A kalocsai érseki tartomány kialakulása. Pécs, 2013. (Thesaurus Historiae Ecclesasticae in Universitate Quinqueecclesiensi, 2.) 108–112. p.; KISS GERGELY: Mutatis mutandis? A magyar főpapok jogfelfogásának változásai a 12. század második és a 13. század első felében. In: „Köztes-Európa” vonzásában. Ünnepi tanulmányok Font Márta 60. születésnapjára. Szerk.: Bagi Dániel – Fedeles Tamás – Kiss Gergely. Pécs, 2012. 259–276. p.; UÓ: Meránia és Aquileia között. Berthold kalocsai érsek pályafutásának egyházkormányzati tanulságai. In: Egy történelmi gyilkosság margójára. Merániai Gertrúd emlékezete, 1213–2013. Szerk.: Majorossy Judit. Szentendre, 2014. 87–94. p., 88–89. p.; SOLYMOSI LÁSZLÓ: Magyar főpapok angliai zárandoklata 1220-ban. In: *Történelmi Szemle*, 2013. 527–540. p., 527. p.; THOROCZKAY GÁBOR: Egy esztergomi érsekportré a 13. század elejéről: János. In: UÓ: Ismeretlen Árpád-kor. Püspökök, legendák, krónikák. Bp., 2016. 129–140. p.; UÓ: A székesfehérvári prépostság és bazilika az Árpád-korban. In: Uo., 141–183. p., 175. p.; UÓ: Barabás Gábor: A pápaság és Magyarország a 13. század első felében. Pápai hatás – együttműködés – érdekellentét. In: *Századok*, 2016. 505–508. p.; NEMES GÁBOR: Pápai követek a Mohács előtti Magyarországon. In: *Századok*, 2016. 369–385. p., 372–375. p. Ki kell emelnünk e helyütt a szlovák Katarína Štulrajterová munkásságát is, az Oxfordi Egyetem medievistája ugyanis több szlovák és angol nyelvű munkájában is érintette a pápai küldöttbírósgot: ŠTULRAJTEROVÁ, KATARÍNA: Delegacný mandát na Slovensku v case pontifikátu Gregora IX. (1227–1241) In: *Slovenská archivistika*, 2007. 11–31. p.; UÓ: Headquarters versus Local Boards. Papal Control of Archbishopal and Episcopal Elections in Sicily, Hungary and England. In: *Acta Historica Posoniensa*, 2014. 18–43. p., 36. p. Ugyancsak meg kell még említenünk két fiatal zágrábi középkorász, Ivan Majnarić és Marko Jerković nevét. Előbbi, a Horvát Katolikus Egyetem docense, az adriai partvidéken járt pápai legátusokkal összefüggésben, míg utóbbi, a Zágrábi Egyetem Horvát Tanulmányok Központjának oktatója, Timót zágrábi püspök megválasztása körüli problémákkal kapcsolatban érintette a delegált bíróság működését: MAJNARIĆ, IVAN: Papinski kapelan Ivan od Casamarija i bilinopoljska abjuracija 1203. Papinski legat koji to u Bosni nije bio? In: *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 2008. 1–13. p., 3–7. p.; JERKOVIĆ, MARKO: Imenovanje papinoga kapelana Timoteja zagrebačkím biskupom 1263. godine: Studija o odnosima srednjovjekovnih središta moći. In: *Croatica Christiana periodica*, 2015. 27–48. p. Ld. továbbá: MAJNARIĆ, IVAN: Some Cases of Robbing the Papal Representatives along the Eastern Adriatic Coast in the Second Half of the Twelfth and during Thirteenth Century. In: *Acta Histriae*, 2007. 493–506. p.; UÓ: Papinski poslanik Akoncije u Dalmaciji i Hrvatskoj 1219.–1223. godine. In: *Humanitas et litterae. Zbornik u cast Franje Šanjeka*. Ed.: Čoralčić, Lovorka – Slavko Slišćović. Zagreb, 2009. (Analecta Croatica Christiana, 40.) 79–98. p.; UÓ: Tending the Flock: Clergy and a Discourse of War in the Wider Hinterland of the Eastern Adriatic during the Late Twelfth and Thirteenth Centuries. In: *Between Sword and Prayer. Warfare and Medieval Clergy in Cultural Perspective*. Ed.: Kotecki, Radoslaw – Maciejewski, Jacek – Ott, John S. Leiden–Boston, 2018. 435–469. p.
- ¹⁰⁶ MEZEY LÁSZLÓ: Az esztergomi érsekség primáciává fejlődése. (1000–1452) In: *Vigilia*, 1976. 368–374. p., 372. p.; KOSZTOLNYIK ZOLTÁN: III. András és a pápai udvar. In: *Századok*, 1992. 5–6. sz. 646–659. p.; SOLYMOSI LÁSZLÓ: A pápai kancellária hatása a magyarországi oklevéladásra a 13. század közepéig. In: *Történelmi Szemle*, 1997. 335–

házjogi vonatkozásokat illetően is jelentős munkákat adtak közre.¹⁰⁷ Közülük kiemelhető Markus Hirte 2007-ben magyarul, a rákövetkező évben pedig németül megjelent munkája, amelyben III. Ince az esztergomi érseki szék betöltésében bíróként játszott szerepét elemezte,¹⁰⁸ valamint Kiss Gergely 2008-ban publikált tanulmánya, amelyben a korábbi, főként a diplomáciatörténetre fókuszáló kutatásokkal szemben az 1298 és 1311 között a Magyar Királyságban járt pápai legátusok működésének egyházjogi kérdéseire, és így a pápai delegált joghatóságra is fókuszált.¹⁰⁹ A pécsi történész 2015-ös, Bánca István, az első magyar származású bíboros életéről írt könyvében is többször kitért a főpap a pápai bíróságokon játszott szerepére.¹¹⁰ A 2019-ben megjelenő, a pápai képviselőt középkori történetét elemző nagyszabású munkájában pedig szentszéki reprezentáció kontextusában tárgyalta a pápai küldöttbíróság témáját.¹¹¹

A szentszéki küldöttbíróság – a Sweeney által elkezdett alapokra építő – rendszerszintű feldolgozása 2013-ban folytatódott. Jelen sorok írója disszertációja elkészítése során a pápai küldöttbíróság magyarországi történetét 1241-ig dolgozta fel több szempontot is érvényesítve az elemzésnél.¹¹²

344. p.; C. TÓTH NORBERT – LAKATOS BÁLINT – MIKÓ GÁBOR: A pozsonyi prépost és a káptalan vizsgálója. (1421–1425) A szentszéki bíraskodás Magyarországon – a pozsonyi káptalan szervezete és működése a XV. század elején. Bp., 2014. 14. p.; LAKATOS, BÁLINT – MIKÓ, GÁBOR: Über die mittelalterliche Kirchenggerichtsbarkeit des Königreichs Ungarn. Das Beispiel der Tätigkeit des Graner Kirchengrichts unter dem Generalvikar Matthäus de Vicedominis. (1399–1428) In: *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Kanonistische Abteilung*, 2016. 242–282. p., 249–250. p.

¹⁰⁷ PL. ERDŐ PÉTER: Egyházjog a középkori Magyarországon. Bp., 2001.; SZUROMI SZABOLCS ANZELM: Zsinati fejelem és pápai kapcsolatok Magyarországon. In: *Vigilia*, 2002. 512–515. p.; ERDŐ, PÉTER: E'peccato grave ogni delitto canonico? In: *Folia Theologica et Canonica*, 2012. 131–138. p.; UÓ: Osservazioni sul processo di canonizzazione di Santa Elisabetta d'Ungheria. In: *Proceedings of the Thirteenth International Congress of Medieval Canon Law. Esztergom, 3–8 August 2008*. Ed.: Erdő, Péter – Szuromi, Szabolcs Anzelm. Città del Vaticano, 2010. (Monumenta Iuris Canonici, C/14.) 509–528. p.

¹⁰⁸ HIRTE, MARKUS: „Non iuris neccessitate sed importunitate petentis” III. Ince, mint bíró és közvetítő az esztergomi érseki szék betöltése kapcsán. In: *Jogtörténeti Szemle*, 2007. 4. sz. 7–19. p.; UÓ: „non iuris neccessitate sed importunitate petentis”. Innozenz III. als Richter und Schlichter im Umfeld der Besetzung des Erzbistums Esztergom. Bp., 2008. (Rechtsgeschichtliche Vorträge, 55.)

¹⁰⁹ KISS GERGELY: A pápai legátusok és a magyar egyházjog az Anjou-kor elején. (1298–1311) In: Pécsi történeti katedra. *Cathedra historica Universitatis Quinqueecclesiensis*, Szerk.: Csabai Zoltán – Dévényi Anna – Fischer Ferenc – Hahner Péter – Kiss Gergely – Vonyó József. Pécs, 2008. 271–285. p.

¹¹⁰ KISS GERGELY: Dél-Magyarországtól Itáliáig. Bánca nembeli István (1205 k. – 1270) váci püspök, esztergomi érsek, az első magyarországi bíboros életpályája. Pécs, 2015. 19., 27., 33., 49–52., 55., 57., 76., 83., 108. p.

¹¹¹ KISS GERGELY: A pápai képviselőt. In: *Varietas delectat. A pápai-magyar kapcsolatok sokszínűsége a 11–14. században*. Szerk.: Kiss Gergely. Pécs, 2019. (DeLegatOnline Könyvek, 1.) 61–77. p., 62–64. p.

¹¹² BARABÁS, 2013.; BARABÁS, 2014. 63–92. p.; BARABÁS, 2015. 44–70. p. E sorok szerzője ezek mellett több más tanulmányban is foglalkozott a pápai delegált bíróság

Ugyanebben az évben jelent meg Kovács Viktória dolgozata magyar és német nyelven, amelyben – Kiss Gergely említett 2008-as dolgozatához kapcsolódva – Gentilis de Monteflorum pápai legátus és kísérete a Magyar Királyságban folytatott bírói tevékenységét elemezte. A bíboros-legátus által végrehajtott delegálások bemutatása a rendszer egy sajátos aspektusába enged betekintést.¹¹³

C. Tóth Norbert, a Magyar Medievisztikai Kutatócsoport tudományos főmunkatársa 2015-ben adta közre kétkötetes, az esztergomi székeskáptalan 15. századi történetét feldolgozó munkáját, amelynek második részében a hosszú múltra visszatekintő, pápai delegált bírók részvételével zajló sasadi tizedper 1452 és 1465 közötti időszakát dolgozta fel kiemelkedő alapos-sággal.¹¹⁴ Kiss Gábor 2015-ben a *Fons* folyóiratban publikálta dolgozatát, amelyben a delegált bíróság működésének rövid összefoglalása mellett, annak egy sajátos aspektusát, az úgynevezett conservator hivatalát mutatta be a 13–15. századra vonatkozólag.¹¹⁵

Maléth Ágnes, az angers-i és a szegedi egyetemeken 2016-ban benyújtott doktori értekezésében – és az ezen a munkán alapuló, megjelenés alatt

rendszerének egyes kérdéseivel: BARABÁS GÁBOR: Enoch domonkos szerzetes és Cognoscens esztergomi olvasókanonok bírói működése az 1230-as években. Adalékok a pápai kiküldött bíróság magyarországi történetéhez. In: „Köztes-Európa” vonzásában. Ünnepi tanulmányok Font Márta 60. születésnapjára. Szerk. Bagi Dániel – Fedeles Tamás – Kiss Gergely. Pécs, 2012. 59–70. p.; Uő: Der Einfluss der Papsturkunden auf die Schreiben der päpstlichen delegierten Richter in Ungarn in der ersten Hälfte des 13. Jahrhunderts. In: *Specimina Nova Pars Prima Sectio Mediaevalis*, 2013. 19–37. p.; Uő: A pápai kiküldött bíróság és a szerzetesrendek a veszprémi egyházmegyében. A kezdetektől a 13. század közepéig. In: Szerzetesrendek a veszprémi egyházmegyében. Szerk.: Karlinszky Balázs. Veszprém, 2015. 9–26. p.; Uő: A pápai írásbeliség hatása a magyarországi kiküldött bírók okleveles gyakorlatára a 13. század első felében. In: *Per Aspera Ad Astra*, 2015. 11–33. p.; Uő: Papal Chaplain and Subdeacon Egidius. Judge Delegate and Legate in Hungary at the Same Time? In: *Istraživanja, Journal of Historical Researches*, 2017. 69–85. p.; Uő: Kálmán szlavón herceg és IX. Gergely pápa. Magyar királyi herceg az Apostoli Szentszék szolgálatában? In: *Aetas*, 2017. 3. sz. 36–51. p., 41–42. p.; Uő: Pápai káplánok a 13. századi Magyarországon, Szentszéki megbízások és helyi karrierok. In: *Történelmi Szemle*, 2018. 97–118. p., 104., 110–111. p.

¹¹³ KOVÁCS VIKTÓRIA: Causae coram nobis ventilatae. Adalékok Gentilis de Monteflorum pápai legátus magyarországi egyházi bíraskodási tevékenységéhez. In: Kor-szakhatár. A Kárpát-medence és a szomszédos birodalmak. (900–1800) Szerk.: Fedeles Tamás – Font Márta – Kiss Gergely. Pécs, 2013. 75–99. p.; Uő: Causae coram nobis ventilatae. Beiträge zu der Jurisdiktionstätigkeit von Papstlegat Gentilis de Monteflorum in Ungarn. (1308–1311) In: *Specimina Nova Pars Prima Sectio Mediaevalis*, 2013. 39–69. p.; Uő: Alter ego domini papae Nicolai III Fülöp fermói püspök, szentszéki legátus magyarországi tevékenysége. (1279–1282) In: *Varietas delectat*. A pápai-magyar kapcsolatok sokszínűsége a 11–14. században. Szerk.: Kiss Gergely. Pécs, 2019. (DeLegatOnline Könyvek, 1.) 117–166. p., 120., 127., 145. p.

¹¹⁴ C. TÓTH NORBERT: Az esztergomi székeskáptalan a 15. században. I. A kanonoki testület és az egyetemjárás. Bp., 2015.; Uő: Az esztergomi székeskáptalan a 15. században. II. A sasadi tizedper 1452–1465 közötti „krónikája”. Bp., 2015.

¹¹⁵ KISS GÁBOR: A conservatores hivatala, mint a pápai küldöttbíráskodás sajátos megjelenése az érett középkorban. In: *Fons*, 2015. 91–102. p.

lévő könyvében – I. Károly és a pápaság kapcsolatának aspektusait elemezte, amelyek között a delegált bíróság (és a conservatori hivatal) is önálló fejezetben került tárgyalásra.¹¹⁶

Magyar nyelven elérhető továbbá a kolozsvári Iulian Mihai Damian Jób pécsi püspök elleni pápai eljárást feldolgozó munkája,¹¹⁷ valamint az erlangeni Claudia Alraum dél-itáliai helyzetet vizsgáló tanulmánya, amely, a német verziót megelőzve, 2017-ben az *Aetas* folyóirat hasábjain látott napvilágot.¹¹⁸ Végezetül röviden meg kell még említenünk Bácsatyai Dániel 2018-as tanulmányát is, amelyben a pápai udvar és a Magyar Királyság közötti személyi összeköttetéseket vizsgálta a 13. század közepét illetően, amely témával kapcsolatban egyes delegált bírókat is érintett a fiatal középkorász.¹¹⁹

Ismertetésünket – a dolgozat összefoglaló jellege folytán – összegzés helyett azzal zárjuk, hogy ismételten aláhúzzuk Harald Müller egy fontos megállapítását a pápai delegált bíróság kutatását illetően.¹²⁰ A téma kiváló ismerőjéhez hasonlóan úgy gondoljuk, hogy még sok feladat áll a kutatók előtt, amelynek kulcsa az egyes régiókra és időszakokra koncentrált esettanulmányok elkészítése, a már meglévő munkák folytatása, kiegészítése. Ennek révén ugyanis a rendszer egésze mellett a regionális eltérések, valamint egy hosszabb távú fejlődési ív is felvázolhatóvá válna. Valóban lehetséges lenne továbbá, hogy általános tendenciákról is beszélhessünk, és nem kizárólag egyes, valamilyen aspektusból központinak tekintett és már feldolgozott régiók jellegzetességeit vegyük alapul az általános jellegzetességek „megállapításánál”.

¹¹⁶ MALÉTH ÁGNES: I. Károly és a pápaság kapcsolata. (1301–1342) PhD értekezés. Szeged – Angers, 2016. 70–74. p.; UÓ: I. Károly és a pápaság kapcsolata. (1301–1342) Pécs, 2019. (DeLegatOnline Könyvek, 2.) A delegált bíróság intézményének fontosságára más helyen is felhívta a figyelmet: UÓ: I. Károly és a pápaság kapcsolatai a vatikáni források tükrében. Magyarország és a római Szentszék. II. Vatikáni magyar kutatások a 21. században. Szerk.: Tusor Péter – Szovák Kornél – Fedeles Tamás. Bp.–Róma, 2017. (Collectanea Vaticana Hungariae, I/15.) 10–30. p., 13. p.

¹¹⁷ DAMIAN, IULIAN MIHAI: Eneco ferences szerzetes inquisíciója Pécs püspökével szemben. (1267) In: *Egyháztörténeti Szemle*, 2016. 2. sz. 19–38. p.

¹¹⁸ ALRAUM, 2017.

¹¹⁹ BÁCSATYAI DÁNIEL: Személyi összeköttetések a Curia Romana és a magyar egyház között a 13. század közepén. Pármai Albert és Bánca István. In: *Történelmi Szemle*, 2018. 299–323. p., 302–303. p.

¹²⁰ MÜLLER, 2012. 154–156. p.